

ԷՋԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՅԻՒՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

Հայ ժողովրդական բանահիւսութիւնն հարուստ է, ճոխ, բազմազան եւ լայնածաւալ: Այդ հանգամանքը պիտի բացատրել նրանով, որ ինքը՝ ժողովուրդն, անսպառաղբիւր է ստեղծագործութեան: Մտէ՛ք ժողովրդի հասարակ խաւի մէջ, կարդացէ՛ք նրա սիրտն ու հոգին եւ դուք այնտեղ պիտի գտնէք ժողովրդական բանաստեղծութեան թանկագին գոհարներ: Պիտի տեսնէք ո՛չ միայն բնութեան, գութանի, սիրոյ, պարի երգեր, այլեւ հարսանեկան, պանդխտութեան, երգիծական, սգի, աշխատանքի եւ այլ տեսակ նիւթեր, որոնցից շատերը վարպետ վրձինով նկարուած ստեղծագործութիւններ են եւ ցայտուն գոյներով պատկերում են Հայ ժողովրդի մտաւոր կեանքը, նրա վեճ ձգտումներն ու խոչալները, զգացմունքներն ու հոգեկան ապրումները: Այնտեղ կարդում ենք նաեւ նրա ուրախութիւնը, վիշտն ու ցաւերը: Այդ երգերն ուշագրաւ են իրենց կառուցութեան պարզութեամբ, զգացմունքի անկեղծութեամբ եւ պատկերաւորութեամբ, գծեր, որոնք զրսեւորում են ժողովրդի վրձինի կամ ժամանակի անյայտ տաղարանների երգերի բնորոշ եւ էական առանձնայատկութիւնները, միաժամանակ պարզ զաղափար են տալիս նրանց բանաստեղծական խոշոր ձիրքի, արուեստի էութեան ու գեղարուեստական ճաշակի մասին:

Այդ երգերից շատերը, դժբախտաբար, իրենց ժամանակին զրի չեն առնուել եւ շատ թանկագին ստեղծագործութիւններ մոռացուել են: Սակայն կան բազմաթիւ գոյարիկ երգեր, որոնք գտնուում են զանազան ձեռագիր երգարաններում ու տաղարաններում եւ իրենց բովանդակութեամբ, կառուցողական արուեստով եւ էական յատկութիւններով դեռ չեն ուսումնասիրուել:

Ժողովրդական բանահիւսութեան այդ անտիպ էջերից են այն տաղերը, որոնք ար-

տաղել ենք Սպահանի Նոր Զուլա արուածանում եւ Հնդկաստանի Կալիաթա քաղաքում գտնուած Հին ձեռագիր երգարաններից, որոնցից վերջինը գրուած է ՌՄԻԱ (1221+551=1772) թուականին, ի հոստանդ-նուպուրի, «Գրքոյի կոչեցեալ երգարան» խորագրով: Դա թռչնազարդ ու ծաղկազարդ կրօնական բովանդակութեամբ եւ 17 էջերից բաղկացած մի ժողովածոյ է, որը պարունակում է մեծ մասամբ զրաբար ոտանաւորներ: Ուրոյն տեղ են գրաւում նաեւ աշխարհաբար տաղերը, որոնք ժողովրդի կամ անյայտ տաղարանների կողմից մշակուած եւ նոր գունաւորում ստացած երգեր են:

Թէ 18րդ դարում, 1772 թուականին, գրուած ձեռագիր երգարանի ոտանաւորներն որքա՛ն հնութիւն ունեն եւ ովքե՛ր են նրանց ստեղծագործող իսկական հեղինակները՝ հաւաստի ապացոյցներ չունենք, որով չգիտենք, թէ ո՞ր երգն առաջին անգամ ո՞վ է գրի առել: Բայց այսքանը պարզ է, որ դրանք իրենց կառուցողական արուեստով եւ ոճական երանգաւորումներով, մեծ մասամբ տաղարանների ստեղծագործութիւններ են, որոնք ժամանակի պայմաններում կրելով որոշ փոփոխութիւններ եւ նոր գունաւորմանը՝ ստացել են ժողովրդական բնոյթ:

Արձանագրենք եւ այն, որ ձեռագիր երգարաններում կան որոշ երգեր, որոնք իրենց ինքնուրոյն են գեղարուեստական կառուցութեամբով առաջնաբայր ստեղծագործութիւններ չեն, բայց ժամանակի ժողովրդի կամ տաղարանների քնարական ապրումների, խոհերի, ձգտումների եւ նրանց բանաստեղծական արուեստի ու ոճի հետ ծանօթանալու համար շատ կարեւոր նիւթեր են, արժանի յատուկ ուսումնասիրութեան:

Ի՞նչ երևոյթիւններ են ընդգծում, սակայն, 18րդ դարի Հայ տաղարանների կամ ժողովրդական ստեղծագործութեան այդ մնա-

ցորդները: Այնտեղ չեն հնչում ո՛չ ժամանակի պատմական անցքերին նուիրուած, ո՛չ էլ պատմաչիջանի հասարակական կեանքի ընդոռչ երեւոյթները պատկերող հիմնական նիւթեր: Դրանք գլխաւորապէս քրնարական երգեր են, ներգաշնակուած բընութեան գունագեղ նկարների հետ: Բայց դա պատահական մի երեւոյթ չէ: Բնութեան չքնաղ, հիասքանչ պատկերները, իրենց բազմազան երանգներով, խօսել են ժողովրդի ու ժամանակի տաղերգուների սրտի հետ եւ զանազան խոհեր ու զգացումներ յարուցել նրանց հոգիների մէջ: Եւ ահա երգ ու տաղի սիրահար ժողովուրդն ու տաղերգուներն ստեղծագործութեան նիւթ են դարձրել իրենց անմիջական, հարազատ եւ անկեղծ ապրումներն ու տպաւորութիւնները: Նրանք մերթ երգել են զարնան նաչխուն հաւքերին, զոյնգզոյն ծաղիկներին, երգել են կանանչազարդ դաշտերին ու սարերին, մերթ վրձինի պէս—պէս զոյներով նկարել են մարգագետինները, արմաւենիներով, սօսիններով եւ եղենիններով ծածկուած ձորերը: Արտաքին զծագրութեամբ անպատշաճ, բայց ներքին բովանդակութեամբ նկարչական այդ տաղերը¹, որոնք յօրինուած են ժողովրդական արուեստով, գլխաւորապէս անհատական ստեղծագործութեան զանձեր են եւ արժանի լուրջ ուշադրութեան: Նրանցից այստեղ առաջ բերենք մի պատկեր—

Այդ լեռներու գէմ յանդիման դաշտերում,
Նայէ՛ գառիվեր, գառիվայր ձորերում,
Արմաւենեաց, եղինեաց, սօսիններում,
Նաշխում քուլում ւայ՛մ քարձորիկ սաքերում
Դի վեր ու Դի վայր կ'ստատեսին ձորերում:
Նաշխում քուլում Դի մէջ ծաղկանց ռստատսին,
Ձայնիւ երգին ամուշ—ամուշ սրտագին,
Եւ մրգառատ մարգագետինի լեռնային,
Շաղաքաքառ պայծառութեամբ փողփողին:

Քէ ս՛ով է այս ոտանաւորի տաղաբանը,
յայտնի է. նրա անունը մնացել է անյայտութեան մէջ:

Ժողովրդական բանահիւսութեան գեղեցիկ էջերից մէկն է նաեւ «Ձիւները հալաւն» խորագրով տաղը, որ գրաւիչ է իր

պարզութեամբ ու պատկերաւորութեամբ: Դա բնութեան գունագեղ ծաղիկները, վրտակներն ու թռչունները, գառներն ու արտները պատկերող նկարչական մի սիրուն տեսարան է, ժողովրդական վրձինով նկարուած: Ահա այդ հնագոյն սիրուն հովուերգութեան պատկերը—

Ձիւները հալան, դաշտերը ծաղկան,
Վտակներ գուլալ ամուշ ձայն կալ տան.
Խայտան ու քնքիւրիմ խաշիմ քարտան,
Ծաղկումի փայլիլիմ, թռչումի քարքառան
Եւ ուրախ կանչով մեր քփոց պանուին,
Իսկ գառիմ Խայտան, ցնծութիւն մեզ տան:
Ձիւներ դարերեմ, քարձր սաքերեմ
Հալլիմ ու յարդիմ, վէտ—վէտ կալ հօսին.
Սարեկ ու լորդի, կաբալ ու սոխակ
Եւ սիրում տատրակ կ'երգեն ամուշակ,
Սարերն Դի վեր քուլն շարունակ,
Իսկ գառիմ Խայտան, մեզ ցնծութիւն տան:

18րդ դարի ձեռագիր տետրակի տաղերում իշխում է բնութեան մի այլ դեղեցիկ նկարը: Դա «Պաղերն անցան» վերնագրով ոտանաւորն է, որի առանձնաշատուկ զծերն են՝ ժողովրդական երանգը—պարզութիւնն ու պատկերաւորութիւնը, որոնք զեղարուեստական փայլ են տալիս երգի կառուցողական արուեստին: Ահա այդ երգի պատկերը—

Պաղերն անցան, ձիւները հալան,
Գնաց մոխր, գարուն է ալան.
Դրայտի սման ալգիմեր ծաղկան,
Գոյնգոյն ծաղկումի դաշտերը լցան:
Տունկեր վարդեմայ կանաչ դայաքին,
Շաղերը ծաղկանց մէջը շողաղին.
Թռչուններ ուրախ՝ ամուշ գեղեցիկն,
Ծառերի վրայ ծագեր կալ հանին:

Ոտանաւորի գրական ոճը, լեզուն ընդգծում են մի հանգամանք, որ բանաստեղծական ձիրքով օժտուած մի անյայտ տաղաբանի ստեղծագործութիւն է և կառուցուած ժողովրդական արուեստով ու ոճով:
Ձեռագիր՝ մատենի քնարերգութեան գողտրիկ ստեղծագործութիւններից են սիրտս երգերը և Ահա դրանցից ժողովրդական

երանգով զբրի՝ առնուած բնութեան ու սիրային մի բանաստեղծութիւն։ Դա «Գալուստի» է եկեղ Վերնագրով տաղն է, որի մէջ ցոլանում է աննման բնութեան եւ սիրոյ, կարօտի ու զգացմունքի խորութիւնը։ Ուսանաւորն իր պարզութեամբ, գունագեղ երանգներով զբաւիչ է եւ իր հիմնական կառուցուածքով ներկայացնում է մի սիրուն պատկեր։ Այնտեղ նրբին արուեստով նկարում են աղբիւրների անուշ ու պաղունկ ջրերը, լեռներն ու սարերը, ամպերն ու ծովերը, ցօղն ու անձրեւը, հեղեղ հովերը, ծաղիկներն ու անուշադոյր վարդերը և կանաչադարձ ծառերը։ Ահա չքնաղ զարնան սիրուն տեսարանը։

Գարուն է եկել, քեզի կարօտ մնացի,
Այրիմ ու տապիմ, արաւու հուրը հնացի,
Գեղի շաւ օրեր, ես ծով է ծով գնացի։

Անուշ ու պաղունկ ջրերն են աղբիւրաց,
Փարշովս բարձիմ, բերեմ քեզի էմ լիւրաց,
Ծանձն ու ցօղիմ վարդերուն էմ բացուած։

Ամպերն ամէն էմ ծովիւրէն զարձիւր են,
Ծօղ ու անձրեւ քեզի համար բարձիւր են,
Անուշ եղիւրն էմ տարբերն զարձիւր են։

Գարունն է եկել, ծաղկումն ու վարդ կու բացուիմ
Մտերիւր բոլոր կամայ տերեւ կու հագնիմ,
Մնացի կարօտ քո անուշ լիւրսիմ, շիմար բոյիմ։

Սաղ ու խաղով, անուշ գինով արբեմսմ,
Այրիմ, կիզիմ, ո՛չ երբէք զովանսմ,
Միայն. — միայն քո սիրովը հովանսմ։

Մ. Թ. Ե. Ե. տաղասացի ստեղծագործութիւնն է. յայտնի, չէ, իսկ տաղի կառուցուածքը պարզում է մի հանգամանք, որ, արտադրողի կողմից աղանաղուած է։ Մի այլ ձեւադրից տարբեր օրինակներ թերեւ յայտնաբերուի եւ հնարաւոր լինի վերականգնել տաղի հարազատութիւնը։

* * *

Միջնադարեան, Հայ բանաստեղծական գրականութեան մէջ ուրոյն տեղ են զբաւում

ուսմ քոչմերգերը, որոնք իրենց արտաքին կառուցուածքով պարզ են, անարժեք, բայց ներքին բովանդակութեամբ հոգեբանական են, պատկերաւոր եւ յուզիչ։ Այդ երգերում պատկերանում են բնութեան զանազան հաւքերի բարեմասնութիւնները։ Սակայն դրանք արտահանգան ստեղծագործութիւններ չեն։ Հայ երգիչները գիտեն, որ կանաչ ու ծաղկազարդ դաշտերի, գեղաւերտ հովիտների ու ձորերի, ծառազարդ անտառների ու բարձր վեհ սարերի այդ աննման երգիչները թունդներն, իրենց գոյնը դոյն, զտաւառ ու խաւ փետուրներով առանձին երանգ ու դարձութիւն են տալիս բնութեան գեղեցիկ տեսարաններին եւ խորացնում են գեղարուեստական սպաւորութիւնը։ Գիտեն, որ նրանց թովիչ երգերն երաժշտական դիմիչ եղանակներ են, որոնք հնչում են բնութեան գրկում, կապուտակ երկնքի տակ, հնչում են գունագեղ եւ լեւէջներով։ Այդ սիրուն ու նախուն հաւիտներից սոխակը, քնարիկը, կոռնիկը, լորիկը, տատարիկը, ծիծեռնակը, կաքաւը՝ Հայ ժողովրդի, տաղերգուների եւ բանաստեղծների ամէնից շատ սիրած թունդներն են, որոնց նուիրուած տաղերի եւ երգերի պատկերները տեսնում են նաեւ «Եւսեան» Աղագրական ժողովածուում, «Բիւրական»-ում, «Բաղմալէպ»-ում, «Քնար Հայկական»-ում, Աղագրական Հանդէսում եւ այլ պարբերականներում ու երգարաններում։

Յայտուն գաղափար տալու համար, մեր ձեռագիր տետրից այստեղ առաջ բերենք ժողովրդական քնարի լարերի վրայ հնչող հաւիտ երգը։

Հաւիտ մի տեսի պայծառ անմամ, Բարձր քարափի վերայ անմամ, Թառել է սիրունիկ, չկայ իր մամ, Չայնի անուշիկ կամէն անմամ, Խաւ փետուրները բոյն-գոյն անմամ, Արեգի շողուն մամ անմամ։

Այ մաշխան հաւիտ,

Այ իմ սիրունիկ,

Դու ես մի հաւիտ։

Ձայնը սիրուն, գոհար անմամ, Առաւօտու շաղ ցօղուն է մամ,

Անուշիկի ծայրնի կանգնէ ամենամեծ,
Այն գեղեցկագոյն հաւիկն ամենամեծ:
Ելնեմ ապրեքը կամամչ ամենամեծ,
Տեսնեմ ճաշխամիկ հաւիկն ամենամեծ:

Այն սիրում հաւիկ,

Այն իմ ճաշխամիկ,

Դու ես մի հատիկ:

Սակայն, միջնադարեան ժողովրդական
ամենատիրելի երգերի մէջ, «Կոռունկ» գո-
հար երգից յետոյ, առանձնապատուկ տեղ
են դրաւում կաքաւին նուիրուած ստեղծա-
գործութիւնները, որոնք հարուստ են զա-
նազան տարբերակներով ու կրկնակներով:
Այդ «նաչխուռն ու քաղցր» թուշնիկին ժողո-
վրդական տաղաբանն երգել է այսպիսի
գունեղ հնչիւններով —

Արի՛, արի՛, ճաշխում կա՛մու,
Սարեր ամէն կամանչացու,
Անուշ գարնան ծաղկով ցնծա՛ւ,
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Արագ-արագ ծոտստնով,
Մաղկանց մէջը քուրալով,
Ձայն արձակես անուշ կանչով.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Քաղցրաձայն սիրում քոչում,
ԶԱստուած կ'օրհնես օրն ՚ի բում,
Դու ես սուրբամ այդ սարերում.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Ոսկեփայլ խոտ փետուր ունեւ,
Մաղկանց մէջն անուշ կ'երգես,
Նաշխում պաւուշ ձագեր համես.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Տոտիկներդ կարմիր գումակ,
Փետուրներդ փայլում սուտակ,
Ձայնդ կազայ խիտ անուշակ.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Փռա՛ւ մեմես որպէս իշխան,

Լերիմք ՚ի ճեղ յարկ սեփական,
Քեզ երանենք քոչումք համայն.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Վարդ ու շուշում սիրում ծաղկանց
Եւ մանուշակ մօտ անտառաց
Բարձր-անկողնիմ ճեղ զարդարած.
Այդ լեռներէն ՚ի վայր փութա՛ւ,
Դաշտեր ամէն կամանչացան:

Ձեռագիր երգարանում այս տաղի ներ-
քերում կարգում ենք Պետրոս Ղափանցի.
Մեղ թուում է, որ տաղը 18րդ դարի բանաս-
տեղծի յօրինած ոտանաւորի մի այլ օրի-
նակն է. նրա ինքնուրոյն տաղի հարազա-
տութիւնը վերականգնելու համար մի ար-
ժէքատու աղբիւր է եւ իր բովանդակու-
թեամբ ցայտուն դադափար է տալիս տա-
ղաբան-բանաստեղծի կառուցողական ար-
ուեստի, լեզուի, ոճի եւ այլ էական առանձ-
նայատկութիւնների մասին:

Նշենք եւ այն, որ մեզ աւանդ մնացած
թուշներգերից թանկագին գոհարներ են սի-
րուն կաքաւին նուիրուած տաղերն ու եր-
գերը, որոնց մէջ պատուաւոր տեղ են զը-
րաւում «Կաքաւն ՚ի քարին նուէր», «Նստ-
եալ կայր ու լայր կաքաւն», «Այն անմահ
կաքաւիկ», «Կաքաւ թուաւ բարձր սարէն»,
որոնք երգուել են ժողովրդի շրթերի վրայ:
Այնտեղ Հայ ժողովուրդը դրսևուրել է
իր քնարական յոյզերը, իր խոհերն ու տը-
րամադրութիւնները, իր հոգեկան դառն
ապրումներն ու զգացումները:

Այդպէս է կառուցուած խարբերող ժո-
ղովրդական բարբառով կաքաւին նուիրուած
ոտանաւորը, ուր փոխաբերական մտքով
գծուած է Հայ ժողովրդի ողբերգական
կեանքի պատկերը՝ այնպէս յուզիչ եւ մե-
լամաղձոտ: Ահա տաղի հիմնական բովան-
դակութիւնը —

Կաքաւիկ ճտեր վեր քարիմ,
Օր կուրա՛ արցունքն էր արիմ:
— Սեւ կաքաւիկ, քէ ատուր տէր ցայ, քուր:
— Իճուր չի լամ, որ ձագերս եմ տարած,
Ձագերս բաններէն տարած.
Իմ սիրտս եմ էրած.
Ոչ գիտեմ ավիճիկը տարած,

Ոչ գիտեմ հարաւին հազը քշած:

- Սեւ կախուիկ, քունն Ե՛ր տի քառիս:
- Բամբակ խաւախիմ վրայ կը քառիմ:
- Սեւ կախուիկ, քէ աստը տէր ցայ, Ե՛ր:
- Ուտիիմ ու մորիիմ վրայ՝ խարաքառ կ'ըլտիմ:
- Թէ հոն էլ չ'ըլտիմ:
- Կէծ մը կրակ կ'ըլլիմ,
- Ես գնա կը վառիմ:

Ժողովրդական տաղերգուն չի մոռացել նաեւ բնութեան ամենատաղանդաւոր քնարերգակ երգչին - ռոսակին, որի հետ պատկերել է նաեւ վարդերով զարդարուած թըփերը եւ գոյնզգոյն ծաղիկները: Երդն ամբողջովին տողորուած է անկեղծ զգացմունքով եւ առանձին երանգ է տալիս նրա գեղարուեստական պատկերաւորութեանը: Ելկել են դարնան անոյշ օրերը, գուգուել են դաշտերը, սարերը ծաղիկել: Ծաւ-ծաւ բացուել են նաեւ կարծր-ճերմակ վարդերը, որոնց վրայ բուլբուլը հնչեցնում է իր հմալ յիշ երաժշտութիւնը: Ողջ բնութիւնը համակուել է նրա դէմքի երգով: Ահա տաղերգուի քնարի հնչիւնները -

Գարունն է եկել, վարդերը բացուել,
Ջուգուել են դաշտեր, սարերը ծաղիկել:
Կամչէ՛, բիւրիւիկ, կամաչ գարուն է,
Քաղցր ձայնիկդ ամուշ գեղգեղէ:

Կամչէ՛, բիւրիւիկ, սիրուն գարուն է,
Պարսիք վարդերը գուգել են քփեր.
Կամչէ՛ քաղցրիկ, քամի գարուն է,
Բացուել են ձերմակ, ամուշ խառ վարդեր:

Կամչէ՛, բիւրիւիկ, կամաչ գարուն է,
Քացուել են վարդեր, գոյն-գոյն ծաղիկներ.
Կամչէ՛ քաղցրիկ, քամի գարուն է,
Քաղցր ձայնիկդ ամուշ գեղգեղէ:

Ժողովուրդն երգել նիւթ է դարձրել նաեւ իր հոգեկան ծանր ապրումները, տնտեսական անմխիթար վիճակը: Այստեղ նա իր թշուառութիւնը, իր կիսաքաղց վիճակը ներդաշնակել է հաւիկի ձայնի հետ: Գեղջկուհու կեանքի սրտառուչ պատմութիւնն է դա, ուր բոլոր կարօտակէզ մայրերի կեանքն է պարտկերանդով, որոնք տանջուած են

սարեր ու ձորեր հեռու գտնուող իրենց սիրասուն բալիկների կարօտով: Ահա ձեզ մի վշտահար մօր նկարը: Նա դիմում է դադթից վերադարձող հաւիկին, բաց անում իր վիրաւոր սիրտը եւ մայրական կարօտի վառ զգացումներով ու խոր թախիծով պատկերացնում է իր հոգեկան ապրումները, իր սրտի անհուն վիշտը -

Նաշխան հաւիկ, ուսկէ՛ կուգաս,
Եղպէ փոշոտ սարէ՛մ կուգաս.
Աստուած տիրես յառաք մը տաս,
Իմ բալիկն քղբիկ մը տաս:

Կայնէ՛, հաւիկ, տիրես կուլայ,
Բալիս ձտեր մերկ են հիմա.
Հաց ալ չունիմ, հագնա կուլայ,
Հաւիկ, բալիս Ե՛ր է հիմա:

Կայնէ՛, հաւիկ, աչքս քաց ք,
Մըմուտ սրտեւ արուն կուգայ.
Խաբար չունի՞ս իմ բալիկն,
Հաւիկ, քսէ՛, Ե՛րք տուն կուգայ:

Գծենք նաեւ օտար երկրում հիւանդ պառկած «անճար» ու դժբախտ զարբի ողբերգական կեանքի պատկերը: Ամբողջ տաւր տարի է նա հեռացել է իր օջախից: Տաւր տարի է չի տեսել իր հարազատներին ու ազիզ հարին: Եւ նրանց կարօտը սրտին՝ թափառել է «երկրէ՛ երկրի»: Այժմ՛, երբ մնացել է բոլորովին մենակ, անօգնական ու «մոլոր», կարօտակէզ սրտով յուսահատ բացառանչում է. «Ձմեռնէ՛ի, եարս տեսնէ՛ի»: Գծենք ժողովրդական այդ դճար տաղի պատկերը եւս -

Ղարիքը գառկել ա, ամաք կտնջայ,
Հէր ու մէր չի կայ, որ հոգսը հագայ.
Քարերը եօրգամն՝ են, ֆօզը՝ դօշակ՝,
Բարձ ու բալիշ չունի մա իր գլխի տակ:

Մէր չունի, որ տեղը ցցէ, վերցնէ,
Քիւր չունի՛ բարձի էրեսը քորճնէ:

- 1 Անկողնի:
- 2 Հողը:
- 3 Ներքնակ:
- 4 Քայր:

ծար էլ չունի, հալը՝, խաթրը՝ հարցնէ,
Ախպէր չունի՝ չունայ կտրէ, հացցնէ:

Վա՛յ մօրը, որ զարբիմ բերել ա,
Գշերը ծիծ ա տվի, ցերեկը ընօրել՝ ա-
Ղարիքը Երկրէ Երկիր կարել ա,
Ինճն իրա ճամբէն լափծ մօլորել ա:

Տաւը տարի կայ հետացել է, կարել,
Օտար երկիրներ ա ընցել, կարել-
Ընչամօ՞ չմեռնէի Խարս տեսնէի,
Վարդ ու ռէհամի պէս մօտը բսնէի:

*Ահա ձեզ սիրող ու տանջուող երիտա-
սարդ կնոջ սրտից բխած, անկեղծ զգաց-
մունքով լի մի փոքրիկ քնարական պատկեր
եւս, ուր այնքան խոր վիշտ ու կարօտ կայ:*

Երնէ՛կ ձեզի մաշխում հաւքեր,
Որ սավդայի՛լ բան չէ՛ք տեսեր-
Թէ ճր տեսնէ՛ք սավդի մրմուռ,
Կը քափօի ձեր էդ խառ փետուր:
Հաւքե՛ր, ձեզանից հարց անեմ-
—Աջարձ զգարեմ չէ՞ք տեսեր:

*Ահա սրանք են ժողովրդական երանգա-
ւորումով կառուցուած այն անտիպ էջերը,
որոնք աղբիւր են դարձել Երաժշտութեան,
տարածուել են զանազան երգիչներէ կող-
մից եւ երգուել ժողովրդի շրթներէ վրայ:
Այդ երգերն իրենց պարզութեամբ, յստա-
կութեամբ, գեղարուեստական պատկերա-
ւորութեամբ, զգացմունքի խորութեամբ եւ
այլ առանձնայատկութիւններով մի անգամ
եւս դրսեւորում են ժողովրդական անյայտ
երգասացների վարպետ վրձինի վեհութիւ-
նը եւ նրանց բանաստեղծական նուրբ ճա-
շակը:*

- 5 Վիճակ:
- 6 Դրութիւն:
- 7 Օրօրել:
- 8 Բալտրավիճ:
- 9 Այնքան ժամանակ, միմչեւ:
- 1 Սիրոյ:
- 2 Արդեօք:
- 3 Սրտով սիրած կար:

Անտիպ մի էջ ժողովրդական քանակիւտութիւնից

Տ Է Ը Տ Է Ը Ն ՈՒ Հ Ա Ր Ս Ը

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում մագեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն քեզ կուտամ, շուրջառ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում ճակատ ունես-
—Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, քեզ զարթամ-
Էն քեզ կուտամ, սեղան էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում աչքեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, հագուդ զարթամ,
Էն քեզ կուտամ, կամքեղ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում յեզու ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ ազիզ ջա՛ն,
Էն քեզ կուտամ, փութվառ էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում բերամ ունես-
—Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ քեզ զարթամ,
Էն էլ կուտամ սկիհ էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում քեւեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն էլ կուտամ, կերամ էնես:

— Ա՛յ պզտիկ հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում մատներ ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ջանիդ զարթամ,
Էն էլ կուտամ, մամեր էնես:

— Ա՛յ սիրում հարս, ա՛յ հարսմուկ ջա՛ն,
Էդ ի՞նչ սիրում քշեր ունես-
— Ա՛յ տէրտէր ջա՛ն, ա՛յ տէրտէր ջա՛ն,
Էն էլ կուտամ, գրկով էնես:

(Արամ Երեմեանի գրական արխիւից)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ